

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

En landsbydegn og hans rødder

Første hæfte

FATTIGE TIDER

En landsbydegn og hans rødder

Første hæfte

FATTIGE TIDER

En landsbydegn og hans rødder

*En dokumentarisk mosaik om
Jens Andersen
førstelærer og degn i Føvling
1895-1930*

Hæfte 1

»FATTIGE TIDER«

Udgivet af: Niels E. Andersen, Postboks 87, 2670 Greve Strand
Vestkystens Bogtrykkeri, Esbjerg.
1982

Jeg bringer en stor tak til følgende institutioner, som velvillig har hjulpet mig med materiale af dokumentarisk art - dels ved dette første hæfte - men også med materiale til de øvrige hæfter, der er under udarbejdelse:

Historisk Samfund, Ribe Amt
Holsted Lokalarkiv
Greve Bibliotek
Greve Lokalarkiv
Humblebæk Bibliotek
Rigsarkivet
Det kgl. Biblioteks billedarkiv

Endvidere ønsker jeg at bringe en tak til de mange enkeltpersoner, der har bidraget med oplysninger af forskellig art - desværre er det ikke muligt at nævne alle - men en del vil være nævnt i hæfternes tekst.

Kildeangivelser er opgivet - så vidt muligt i hæfternes tekster.

Endelig takker jeg Holsted Kommunes kulturudvalg og sparekassen Sydjylland, Holsted, for økonomiske bidrag, der har muliggjort udgivelsen.

NIELS E. ANDERSEN

Forord

Det er nok mere end 30 år siden, jeg for første gang stiftede bekendtskab med »Fattige Tider«. Det lille tynde, gule hæfte lå i min fars skrivebordsskuffe. Det var én af de ting, far værnedede om, for det var jo skrevet af hans farbroder - den gamle degn - i Føvling.

Det var også et ganske særligt eksemplar min far havde, for det var signeret af Jens Andersen.

Hæftet var et særtryk af Historisk årbog for Ribe amt 1923 og 1924, hvor det var offentliggjort, og jeg har altid betragtet det som kulturhistoriske perler.

Da min far døde i foråret 1978, fik jeg overladt en del af de gamle papirer, og foruden »Fattige Tider« var der en duplikeret anetavle med alle forfædrene helt tilbage til 1498, og samtidig blev jeg opmærksom på, at der var skrevet meget om en del af disse personer ved tidligere lejligheder.

Jeg begyndte en systematisk gennemgang af materialet, og jeg tog kontakt med min fars fætter, pensioneret handelsoverlærer Aksel Andersen, Vejen, der er søn af Jens Andersen, og så kom der gang i sagerne. Jeg fik adgang til mange af Jens Andersens personlige papirer, hans digte, hans skriverier om barndommen, og jeg gik på bibliotek, lokalarkiv og rigsarkiv.

I dag foreligger der et manuskript på flere hundrede sider, som jeg vil forsøge at give videre i nogle hæfter, hvoraf dette er det første.

Hæfterne vil kunne læses enkeltvis - men vil samlet danne historien: »En landsbydegn og hans rødder«.

Ved tilrettelægning af stoffet er det besluttet at bringe »Fattige Tider« først og i hæfte 2 fortælle om livet i degneboligen samt bringe Jens Andersens skildring af pastor Krarup i Bækbølling præstegård. Hæfte 3 vil bringe dagbogen fra Bækbølling præstegård, en dagbog som fortæller om livet i en præstegård kun få kilometer fra Kongeåen, der kom til at danne grænse fra 1864 til 1920. Det er bemærkelsesværdigt, at denne dagbog er helt ukendt på egnen - og den kommer nu frem så mange år efter,

bl.a. fordi degnens bedstefar, Anders Olesen på Lervadgård, på en måde er med til at identificere dagbogen, som værende skrevet i Bækbølling præstegård 1864. I hæfte 4 vil vi tage fat på »rødderne« fra 1498 og frem til ca. 1860 og på grundlag af dokumentarisk materiale fortælle forfædrenes historie. Hæfte 5 vil omhandle en sidegren af forfædrene, det er Hans Rostgård »Helten fra Kronborg« og hans søn Frederik. Senere hæfter er endnu ikke planlagt i detaljer.

I slutningen af »Fattige Tider« har jeg skrevet et par ting, der kan belyse, hvor små pengene var ved århundredskiftet, ikke fordi jeg mener, at alle de navngivne personer var fattige, men fordi vi i dag kun kan forestille os den tid ud fra penge og pengenes værdi. Vi er blevet så materialistiske i vor tid.

Endelig skal jeg gøre opmærksom på, at det har været nødvendigt at ændre en lille del af Jens Andersens manuskript. Han skriver bl.a. i »Fattige Tider«, at man i klart vejr *kan* øjne støtten på Skamlingsbanken i kikkert fra højderne i Føvling sogn - da er vi nødt til i 1982 at omskrive til »datid« - så der kommer til at stå »*kunne*« øjne. Der er naturligvis også ændret til den nye retskrivning. En del af tegnsætningen fra dengang er dog bevaret.

Greve, februar 1982.

Niels E. Andersen.

Fattige tider og egne

Vestjylland var ikke lovprist for sin skønhed, og dens beboere vidste godt og var villige til at indrømme, at »æ køn' egn« fandtes i Østjylland og på Øerne, hvor frugtbare marker om store, velbyggede landsbyer havde hjemme, hvor skove og bakker gav afveksling, og fjord og bælt brød ind med blå og blanke vande.

Vestjylland var i modsætning hertil »æ Timians egn«, men den havde alligevel sin skønhed. Dette jævne land, hvis linier var svagt buede - vege som vuggens gænge - havde udsyn som få steder. På højedragene her i Midtjylland - i Malt Herred - så man mod aften, når det var flodtid, og der faldt sol på bølgen, den blanke stribe af havet langt ude i vest, og i kikkert skulle man i klart vejr kunne øjne Skamlingsbankestøtten. Der var ikke skove af betydning på disse kanter i første halvdel af forrige århundrede. Drag lå bag drag langt borte hyllede i disens fine slør, til de favnes i himlen. I solskin en sommerdag gøglede luftspejlingen derude og byggede sine slotte. Det gjorde øjet godt at hvile på den fjerne synskreds, det gav ro og fred i sindet. Stille gled tanken ind i drømmenes verden mod eventyrets lande, og sletten kunne såvel som bjerglandet vække udlængsel. Når de unge herfra drog på højskole, skulle de altid til Øerne eller til en anden fjern og fremmed egn. Mange vestjyder drog over havet til Amerika lokket af lykkedrømme. På den anden side var kærlighed til hjemstavn og fødeegn intet steds mere levende end her.

Jeg mindes en gammel lærer, der samtidig kaldedes til to embeder, ét i Vestjylland i et dengang fattigt sogn i hans hjemegn og ét i Østjylland på et sted, der er berømt for sin skønhed. Han valgte det første. Thi vil vestjyden end gerne se og kende de fremmede egne, bedst befinder han sig dog i det vidåbne land. Hvor synskredsen er spærret, kalder han det »ølet«, ødeligt!

Hvor store forandringer er ikke sket i disse sogne i et par menneskealdre. Dengang ville hedens stille, mørke, sørgmodige og dog skønne flade have mødt blikket de mange, mange steder, hvor lyngen nu er borte. Vidt og med store afstande lå hjemmene spredt, legende skjul i lavninger og sænkninger, hvor de dukkede

sig for vestenstormene. Lidt purlet krat et enkelt sted som minde over skovene, der sank. Ellers de talrige navne med »lund« og »skov«, der er som gravskrifter over de henfarne. I kålgården ved våningen et enkelt forblæst træ, der hældede lige så sikkert mod sydøst, som kompasnålen viser mod nord. Her stod det udsat for storm og slud i mager jord med de få forrevne og forkrøblede grene, fattige på løv, spredte som vinger på flugt. Det var, som følte det sig her i udlændighedens land, som anede det, at der ude i øst var et land med frugtbar jord, med ly og læ, hvor dets frænder samlede sig med kraft i rod og stamme, bredkronede, bærende blomst og frugt, mens det her stod håbløst fængslet med sin paradisdrom.

Noget, øjet her mødte overalt, var de mange kæmpehøje. Måske andre egne havde lige så mange, men her lå de åbent fremme, oftest ad højedragene. Oldtid midt i nutid! Skønnest at se, når de lyngklædt rager op i en høsthvid kornmark på den blødt rundede bakke, thi da er den som en brun mamelle på et moderlig bryst - Danmarks!

Kom man op på en høj med udsigt fjernt og vidt, da skulle man altid tælle kirkerne. Uforandrede står de, som de stod for århundreder tilbage. Menneskehjemmene forandredes hurtigt, skifter med slægterne, der kommer og går - »ikke så meget et hjem som et herberge«, skrev den gamle præst over sin dør til admindelse for sig. Men kirken, »det gamle hus«, består. Den er det faste punkt i det meget, der farer hen. Selv en moderne forfatter som Schandorph siger om den: »O, lad den landsbykirke stå med trappegavl mod himlens tind«, og Aakjær synger: »Så mangan slægt som knækket rør sank ned for denne kirkedør. Slog kornet fejl på fattig jord, den rejstes ved et Fadervor!« Herop har slægterne vandret i deres højeste glæde og dybeste sorg. Kirkeklokken har kimet højtid ind, har kaldt til arbejde og til hvile, indtil det sidste leje redtes bag den grå stenmur, der hegner den stille have, hvor slægterne slumrer, der gik forud.

Det sydlige og vestlige Jylland, Ribe og Ringkøbing amter, har gennem tiderne været den tyndest befolkede og fattigste del af landet. Vi vil tage nogle tal fra folketællingerne i sidste århundrede her i Malt herred - tal der belyser fremgangen:

Arene	1801	1840	1860	1870	1880	1890	1901	1906	1911	1916	1965
Vejen sogn	296	520	751	865	1125	1431	2110	2542	3066	3562	6371
Læborg.....	321	492	684	752	828	793	844	870	841	882	775
Lindknud	287	490	744	884	930	1024	1140	1229	1395	1420	1770
Brørup	439	648	919	1051	1157	1206	1644	1729	1952	2225	3094
Malt	347	665	868	1086	1310	1480	1699	1817	1899	1971	1600
Folding	245	394	553	599	593	610	717	698	732	832	773
Føvling	667	1078	1511	1804	1837	1846	1986	2062	2093	2190	1857
Holsted	295	448	804	936	1227	1470	1788	1984	2263	2314	2670
Åstrup	269	346	526	639	805	853	954	1004	1140	1258	1438
Gesten	392	697	911	1054	1115	1118	1124	1138	1170	1360	1406

Bemærk: Sidste kolonne 1965 er indsat som sammenligning med nutiden.

Kilde: Hvem Hvad Hvor, årg. 1968, Politikens forlag (red.).

Tabellen viser, at Føvling sogn meget tidlig har haft en betydelig befolkning, men det skyldes sognets store udstrækning.

Naturligvis er de sogne gået stærkest frem, hvor store stationsbyer er beliggende, men også de andre steder er forøgelsen i folketal meget betydelig i de første 10 kolonner.

I midten af det nittende århundrede bredte store hedestrukturer sig som nævnt i Sydvestjylland, vekslende med moser og kær. Var der end langs med havet enkelte steder en bræmme af marsk, lå klitterne oftest dér og truede arealerne med sandflugt bagved. Selv inde i heden kunne sandet visse steder rejse sig i storm og danne et klitagtigt jordsmon. De dyrkede marker var som regel sandede og lidet frugtbare. I de gamle beskrivelser træffer man tit navne som Rygeager, Sandager, Hungervang, Sultenborg osv. Landsbyerne var få og små. Nogle gårde, halvgårde, bol og gadehuse oftest bygget, hvor der var et kildevæld eller vandløb med engdrag omkring. Så var der nem adgang til vand, og engen gav græsning til kreaturerne fra tidlig forår til efterår - de kom først hjem til vinterstalden med sne på ryggen. Ofte lå landsbyerne lavt i bakkelæ. Omkring den lå de forskellige vange med betegnende navne.

Da udskiftningen kom i slutningen af det 18. og begyndelsen af det 19. århundrede, flyttedes en del af gårdene ud, og der skete opdyrkning af den nærmeste hede omkring de udflyttede ejendomme. Denne udskiftning fortsattes i flere slægtled, idet faderen gav en af sønnerne en hedelod, som denne dyrkede og bebyggede. Heden omkring de gamle landsbyer var af ringe kvalitet de steder, hvor der ikke var rigdom på moser. Den var nemlig afgravet, den morjord, der engang havde dækket den. Lyngtørv brugtes i mængde. Om efteråret havde hver ejendom sin »tørveklåd«. Tørvene fyldtes i bilæggerovnen, stillede om jydepotterne på arnestedet, og man »ragede« ilden fra aften til morgen ved at lægge tørv til og dække med aske. At der gik mange tørv til, forstår man, når man hører, at en aftægtsmand fik mindst 20 læs årlig - læssene var naturligvis små i sammenligning med nutidens. Mange hedejere afgravede hele deres lod for tørv, ja, somme afgravede dem 2-3 gange i deres levetid. Når lyngen var kommen igen, og bunden dækket med et ganske tyndt lag »lyngskjold« og lav, var tørvespaden parat på ny. Så

kom ploven mere og mere i gang. Hedekiler og kanter og de brede skel omkring agerjordene blev inddraget. Der blev pløjet ud, som en gammel mand sagde: »A hår mi' sand plowet ud!«. Større arealer inddrogtes. Hvert forår i marts og april, i den herlige tid, når dagene længes, og luften gyldnes af sol, når lyngen tørres af sagte østenvind og let nattefrost, så man omtrent i alle retninger, nærmere og fjernere, vældige røgsøjler mod den klare himmel, og ved aftenstid lysende ildskær i luften og lave ildstriber langs jorden. Vidste man ikke bedre, måtte man tro sig hensat til en krigshærget egn, hvor hus og hjem blev luernes rov.

Netop i disse forårsmåneder var det tværtimod varsel om, at nye hjem ville blive grundlagt.

Var et stykke hede blevet afbrændt under luernes knitren og smælden, kom ploven og skar gennem de seje, filtrede rødder. Tungt og besværligt var arbejdet. Ujævn var bunden ofte, og tit løb ploven mod sten og løftedes af furen. Hjælper med spader og rydestænger måtte plovmanden have med for at rydde dem til side. Disse jøklernes børn lå faste i deres tusindårige leje og strittede imod på det bedste. Og var hedestykket brudt op, var det oversået med masser af sten, der vasket af regn og tørret i sol snart blev hvide som det isbjerg, der havde båret dem herved. Så var der arbejdet med at få stenene bort. Havde man en ler- eller mergelgrav i nærheden fyldtes denne, eller de læssedes af på det nærmeste markskel, hvor de altid kunne bruges til at putte i et dige. Stenene var nærmest værdiløse og til besvær. Lidt brugtes vel til fyld, om der blev bygget, og til stenbro eller gulv i gård og stald, i forstue og køkken. Man havde endnu ikke begyndt at rejse mure af kamp eller lave dem til stenslag. Det var først, da banen kom, at der blev afsætning på dem. Men efter hver ny pløjning kom nye sten frem, alt som ploven gik dybere, eller de hævedes af frosten, og mange gamle folk troede derfor, at stenene groede som kartoffelknolde.

Den pløjede hede lå hen et par år for at skørnes. Det var uheldigt at tage den i brug for tidligt. Mens den gamle lyng rådnede, skød ny grøn lyng op mellem furerne, og revlingrisene sendte deres lange ranker ud i tætte skud, der mod høsten var fulde af sorte bær.

Så skulle jorden mergles. Der fandtes mergel rundt omkring,

men oftest med et ringe kalkindhold. Man prøvede den med saltsyre (skedevand), og kunne den »koge« - give et lille brus - var det mergel, skønt den ofte kun havde et par pct. kalk og nærmest var at betragte som skident ler. At kaste mergel ansås for et særligt strengt arbejde, hvad enten man stod på ladet eller i gravens bund. Og tunge og lidet bekvemme var arbejdsredskaberne. Ufarligt var arbejdet heller ikke. Når mergelen kørt på marken, lagdes undertiden læs ved læs. Var jorden så behandlet med plov og harve, såedes den første rug. Tit var de første afgrøder de bedste, man kendte jo hverken kunstgødning eller ajle, og staldgødningen var utilstrækkelig både i mængde og kvalitet. Folk lærte snart, at jorden vil have noget for at yde noget, som en mand sagde: »A vild' narre den, men den narred' tilsidst mæ'«. Merglingen gav en rig fader, men en fattig søn. Var det småt nok både med strå og kerner, så voksede tit i overflod den slags urter, hvis frodighed er større, end bonden ønsker, som pileurt, snerre, melde og spergel. En mand, der foreviste sin mådelige kornmark, ytrede beskedent: »Ja, der kan da blive lidt fo'ering (foder)«. En anden bemærkede ved en lignende lejlighed ligesom undskyldende den mindre gode afgrøde: »Det er bedre midt i stykket og ved den anden ende!« Stødte uheldigt vejr til, f.eks. vedholdende tørvejr, blev avlen yderlig ringe. Vi gør os ikke noget begreb om, hvor lidt der avledes i det tørre år 1868, som så mange gamle talte om. Det år kom der ikke regn fra 20. maj, da der faldt en byge, til begyndelsen af august, ved hvilken tid både sommer- og vintersæd var indavlet. Afgrøden på en almindelig gårds indtægt gav kun et lille læs. Hvor stor sparsommelighed der end rådede, kneb det et sådant år med såkorn og brødkorn i en grad, vi slet ikke kan forestille os.

Men var frugterne små, arbejdedes dog ufortrødent videre på hedens opdyrkning. Mangt et ny hjem rejste sig, visse steder kan man nu se en hel lille landsby, hvor før ikke et hus var at øjne. Langsomt, men sikkert »åd« folkene sig ind i heden, således som A. C. Thyregod i sine skildringer »Fra det virkelige liv« har fortalt det. Småt var det til at begynde med. Ko og stud var trækdyr. Efterhånden øgedes besætningen, og alt som den opdyrkede jord bredte sig, skød bygningen nye længer. Husmandsstedet blev til

en gård, som ejeren kunne være stolt af, skønt han sjældent var det og ikke pralede af fremgangen, hvad en mand dog gjorde som undtagelse. Han blev spurgt: »Hvor mange køer håer do, Pejrr?« Pejrr (lidt snøvl): »A håer snyw!« »Det ka' da ett pass'«. »Jow«, - hm! - »de tow æ stud!«. »Jen - de' æ en tyr! De tow æ kvejer! Jen - det er minne (lille) jen!«. Så kunne man selv regne sig til tallet.

Vi forundres over, hvor lille daglønnen var. En mand har fortalt, at han i tresserne kun fik 25 øre foruden kosten for én dags arbejde med tærskning, og var man nået til 1. december, kom manden og meddelte, at han ikke længere kunne give dagløn, men ville han tærske for føden alene, måtte han blive ved. Senere steg lønnen til 50 øre. Nogle søgte som tøndetærskere eller mergelkastere at tjene mere. Andre drog om sommeren ud som slætttere til marsken - endog helt op til »æ friser«. Det var en stolt fortjeneste at få en »preusser« = 3 rigsmark om dagen. Nogle forsøgte sig som uldhandlere, andre blev smuglere. Foruden god fortjeneste var der spænding og eventyr derved, men noget hyggeligt arbejde var det ikke.

»Sæt jyden på en sten, og han samler endda penge«, siger et gammelt ord. Hvor må skilling være bleven omhyggeligt lagt til skilling, daler til daler, før der i en gård blev forholdsvis velstand. Det har været rigtigt, hvad en mand sagde: »Det først tusind (kroner) æ skamtejet de værst o få hold o!«.

Arbejdet var strengt året rundt, men dog især ved sommertid. Man havde ingen maskiner, hverken slå-, høste-, tærsk- eller hakkelsesmaskine, og arbejdsredskaberne var, som nævnt, ikke nær så hensigtsmæssige som nu. Derimod var arbejdsdagen meget længere, end vi kender. »Nær æ suel stor op i Stil'd (Brørup sogn) o go'r ned i Tvild' (Åstrup sogn) er æ daw lång«, sagde man her, men den var ikke længere end arbejdsdagen om sommeren. Og om vinteren: »Nær æ suel støj op i Kroustrup (Skrave sogn), og gik ned i Ploustrup (Jernved sogn)« - da lød plejlens taktfaste slag i loen, længe før den første grå morgendæmring viste sig i øst og længe efter, at mørket var faldet på. Der var en sej udholdenhed og lagdes en kraft i, som var beundringsværdig. Der var iver og kappelyst. Man satte en ære i f.eks. at slå sit skår rent - uden

balk - på høstager og i eng. Tit skulle to dygtige og kraftige høstere kappes og prøve på at »gå om ved hinanden«. Engang mødtes to gamlinge på høstageren. Så da de skulle til at begynde, formanede den ene: »Gå nu ett' for rask, for de ring' ka' osse pin' hveranner!« Når folkene drog hjem fra arbejdet var trætheden der. En talemåde siger: Når hørivernerne gik ud om morgenen fra en bestemt landsby, bar de riverne højt, og på spørgsmålet om, hvor de var fra, svarede de rask: »Vi er fra Kastrup« - fin udtale. Men vaklede de trætte hjem om aftenen, synkende i knæene og med riverne slæbende efter sig, svarede de på samme spørgsmål: »Vi æ frå Kååstrup«. De havde rent glemt den fine udtale og talte bredt ravjysk.

Om gamle pastor Heinsen (præst i Brørup- Lindknud 1846-68) fortælles, at han i sin tale brugte stærke udtryk, men blev han modsagt, overdrev han endnu mere. Engang i en samtale med distriktslægen skal han have udtalt: »Derovre i det magre hede-sogn Lindknud er der så fattigt, at der årlig dør flere mennesker af sult«. Lægen tvivlede: »Dør flere mennesker af sult? Dør flere mennesker af sult?«. Men så kom Heinsen igen, og nu blev overdrivelsen uhyre, idet han med eftertryk udtalte: »Jeg siger, at ovre i det fattige Lindknud dør der årlig flere hundrede mennesker af sult«. Så tav lægen. At der herind over Midtjyllands egne var fattigt, er der ikke tvivl om. Spinkes og spares måtte der, samtidig med, at det var et slidsomt liv, der levedes. Få var agrene, ringe deres afgrøder, og lille var kreaturholdet. Der kunne vel spørges, som det siges, grevinde Danner spurgte under en rejse i de jyske hedeegne: »Folk her ser sunde og raske ud, men hvad lever dog de mennesker af?« Hun fik svaret: »De lever af noget godt, sundt rugbrød og god rugmelsgrød!« Om rugmelsgrøden skriver forfatteren Johannes V. Jensen, at den i århundreder var den jyske bondebefolknings føde.

Det har den næppe været her på egnen. En gammel mand har fortalt: »Når vi bagte, levnedes der gerne lidt rugmel, hvoraf der kogtes grød, som smagte godt«. Som brødet naturligvis var rugbrød, lidt surt og mod slutningen af bagningen overgemt, tørt og muggent, særlig efter juletidens store bagning, der strakte til en stor del af vinteren, så var grøden boghvede - eller byggørød.

Blicher taler i »E Bindstouw« om »fatte bogetgrød« - den var kogt på gruttet boghvede med skallerne i - sådan grød kender ingen af de gamle her. Til afveksling spistes bygggrød - undertiden af hele byggryn - »stuebenet grød«. Man skelnede mellem »sødgrød« og »surgrød«, den sidste kogtes på kernemælk og var nok ikke meget yndet. Et sted, hvor der klagedes over kosten, sagde manden: »Gue suer grød kogt i godt sue kjanmjælk, o så godt suer kjanmjælk o dip'p i - den, det ett' ka' ha' det, fortjen ett o fo nowed«. Grøden var så almindelig en ret, at det ikke var så stor en overdrivelse, når det fortaltes, at den visse steder nødes 21 gange om ugen.

Så vandt efterhånden kartofflen langsomt frem gennem modstand og foragt til at blive en uundværlig og yndet spise. Indført her i landet til dyrkning i fattige hedeegne havde den sådanne steder bedst betingelse for anvendelse. Til at begynde med kaldte folk den svineføde. En klog mand på den tid udtalte: »Der er int' mer næring i en skepp' kartøfler end i en eg« (æg). En anden: »Nær jen ska' løw ve' kartøfler, foer jen en tarm så tyk som en skjowtærm«. En tjenestekarl klagede: »Nær jen foer kartøfler te' si' nåder (nadver = aftensmad), ska' jen synk' den først hiel, ta' si' træsk i si hånd o list still' øwer æ gårdsplads te' si' kammer, hejsen æ de henn', inden en kommer i si' seng«. Så blev kartofflen beskyldt for at være sundhedsfarlig. Opsvulmede kirtler på halsen med store væskende sår var dengang temmelig almindelige blandt børn, og læger mente, at denne sygdom befordredes ved nydelsen af kartøfler. Så krævede disse jordens frugter også tilmad, selv om de var billige. De kunne ikke dypes ud i luft og vejr, til nød i en »kjænn' salt«, om end dette lod sig gøre. Der måtte i det mindste »duelse« til. Det var det, konen mente, da hun sagde: »Kartøfler ka' væ' gue nok, men der ska' mi sæl nowe' te' o slev' em i«. Sul var det småt med, så de nærmest kun fik »en brok' flæsk o slekk' o.«

Som et eksempel på kostens tarvelighed kan nævnes et par gamle husmandsfolks levemåde, hvis middelalder faldt omkring 1850. Lad os kalde dem Karen og Wolle. Karen klagede over Wolles fordringsfuldhed, han ville have skemad (»søbemad«) hver dag til føden. Han forlangte endda ikke »nowe i æ pand«.

Alligevel syntes Karen, det var for galt. De tørre og mugne brødringe og endeskiver, som deres gamle tænder ikke kunne tygge, samlede hun i et fad, overhældte dem med vand og satte fadet op på bjælkehyliden. Efter tur blev fadene siden taget ned, indholdet kogt og serveret med lidt mælk til morgenmad. »A kolder det mi sæl en gue dower, men Wolle vil ett' æd' et«, klagede Karen. - Tarvelige var forholdene i mange måder. F.eks. det ry, datidens smør havde, var ikke godt. Lad os tænke os mælken, dette modtagelige produkt, efter at være undsluppet staldluftens sfære, hensat på dagligstuen bjælkehylde, hvor den var udsat for opholdsrummets støv, røg og uddunstninger. Det kunne jo nok støve, når revlingekosten ført af et par rappe hænder fejede hen over det sandstrøede lergulv. Mælken skulle henstå adskillige dage for at bære al fløden op - så længe, at den begyndte at mugne, så man, som vittigheden sagde, kunne klippe uld til et par vanter af et sikar. Man har udtrykket »rent som heglet smør«, hvilket tyder på, at der måtte gøres et arbejde for at fjerne uvedkommende ting. Om en kone, der sad på torvet med smør, fortælles, at en af hendes kunder beklagede sig over, at smørret ikke var godt. Der var så mange kohår i det. »Det kan jeg ikke forstå«, sagde konen, »da der vist ikke er mange, der piller så meget ud af deres smør som jeg«. - Det var heller ikke underligt, at der til tider kom uvelkomne og skadelige bakterier i fløden, så kernen blev »forhekset«. I en gård kernede man i 4 dage uden at få smør, så »blev det til skidt det hele«, og deri kogtes så grød.

Lad mig fortælle som et eksempel på armod og nøjsomhed om et par folk, der blev gift omkring 1860. Huset, de ejede, var lille og uden jord. Der kom en stor børneflok. Da manden ikke havde kræfter til strengt arbejde, drev han husflid og ernærede familien derved. Han klinkede og loddede, var glarmester osv. Efterhånden lærte han sig at lave de fleste almindeligt brugte blikkar, der anvendtes i hus og gård. Disse genstande gik konen ud og solgte, og foruden betaling i penge vankede der vel også som gaver mad og gammelt tøj. På den måde klarede de sig og opdrog et dusin børn. Der skulle mange mellemåder til, da børnene kom til at gå i skole. Konen skar om morgenen et passende antal brødstykker.

I kakkelovnen stod en krukke med mælk, der ved opvarmningen blev til tykmælk. Heraf tog hun så med brødkniven en klat, et strøg over en rundtenom, en tør skive lagt ovenpå, så var et barns skolemad i stand. Ved flid og nøjsomhed og gode menneskers hjælp kom familien siden i besiddelse af et stykke jord og fik efterhånden en hel lille ejendom. De klarede sig selv. Siden overtog en søn stedet efter forældrene. Det blev fattigt for ham, da han gerne ville handle, men var udygtig dertil. Et år til jul ville så »Den fri fattigkasse« give ham en skærv. Men han afslog det sigende: »Mi' får o' mi' muer hår oltid so', te vi ska' klår vos sjell, så læng' vi ka'«. Stakkels han, hvis ideer var så lidt moderne, så lidt tidssvarende.

Også ved gilderne gik det småt og tarveligt til.

En mand, født 1818, har fortalt: Vi kendte nok kaffe, men den var for dyr - selv ved fest og højtid. Så drak vi øl. Sukker kendte vi, men det var også for dyrt. For at give øllet en mildere smag, kom de brødterninger - et særligt velhavende sted terninger af sigtekage - i det, før det kogtes. Øllet sattes frem i store fade, hvortil vi langede med vore skeer. Når der så kun var en slat tilbage i fadet, lagde kvinderne deres skeer, så hældtes brændevin i, og mændene søbede deres ølpunch. Maden til gilderne var sødsuppe med store byggryn (kaldet vinsuppe) og flæsk. Den kogte skinke blev sat hel ind på bordet. Skanken var pyntet med kulørt papir. Dens hvide, afsværede nubrede flade var pyntet med kryddernelliker. Flæsket serveredes med hjemmeavlet sennep, malet med en rund jernkugle i et fad - og tilsat eddike, fløde og sukker var den særlig velsmagende. Den maledede pakkesennep kendtes ikke. En mand kom ind til en høker i Bobøl og forlangte sennep. De havde kun malet. »Den duer vist ikke«, mente han. »Vi har noget udrørt, så du kan få den at smage«, sagde en ung pige skælmsk. Så bød hun ham en toppet teskefuld, som han ubetænksomt stak i munden. Men uha! Det var som et vulkansk udbrud, der kom, med hosten, nysen, tårestømme og spyttten, til han endelig fik sagt: »Æ di' så'n, æ di' så'n, så æ di' - hm gue' - hm!«.

Siden kom kødsuppen i brug som gildesmad og vandt snart stor yndest. En gammel lærer, der kom med til mange gilder,

udtrykte sin smag således, når der blev budt sødsuppe: »Vi fik mi sæl nowe wandwælling«. Var det derimod kødsuppe: »Vi fik mi sæl nowe gue fæsk supp' med klumper o kløser o det hiele!«

Efterhånden kom så kaffen i brug. Hos høkeren forlangte man et pund kaffetøj, hvormed mentes kaffe, kandis og cikorie, et pund af hver slags. Bønnerne brændte man selv på en pande eller i en gryde, hvilket gav en stærk os over hele huset. Kaffen blev kogt med et passende stykke cikorie og nødes med et stykke - »knald«-sukker til. Man havde en sukkertang til at søndre kandisstængerne. Nogle brugte tænderne til at bide et stykke af, og lagde resten tilbage på skålen, ja, det var undertiden tilfældet, at én og anden tog et stykke fra munden og lagde derover. Det var jo godt at spare. Ligeledes indskærpedes det børnene, at de små stykker var de sødeste, hvortil en gavflabet tjenestedreng, der tog efter de største stykker, bemærkede: »Ja, men A holder ett' a det sød'«. At få kaffen rigtig klarer var ikke nogen let kunst, og forskellige ting anvendtes til hjælp herved. Kom der alligevel lidt grums i en gæsts kop, trøstede man ham med, at det var det »tyk', der kostet' æ peng«.

Naturligvis spillede brændevinen som nydelsesmiddel en stor rolle også her i disse egne. »Æ brænd'vin vaar æ mand aa 'et«. Den nødes til daglig og til gilde, i hjem og krostue, på markeder og købstadsrejser, snart som snapse til maden, snart som kaffe-punch. I fortiden var den brændt i smug hjemme, senere indført, smuglet som sprit over toldgrænsen og blandet med vand af høkeren. Så meget stærk må den vist ikke have været, hvad følgende fortælling kunne tyde på. To studedrivere kom ind i Kalvs-lund kro. De fik åbnet for madpakken, og den ene forlangte en kande brændevin. Mens den tørre mad gled ned, klinkedes der flittigt, og lidt efter forlangte den anden nok en kande. Da kromanen kom med den, bemærkede han, at når de kunne tømme den, ville han give en til. Men dertil svarede driverne fornærmet, at de jo nok holdt af snapse til maden, men han måtte ikke tro, at de var »brændevinsmænd«. De var mådeholdsmænd, men deres måde (mål) var lidt ualmindelig af størrelse. For øvrigt fortælles om studedriverne, at de lange veje gav dem en fortræffelig

appetit. Da en krokone engang skar nogle skiver flæsk af en skinke til en studedriver og ville fjerne sig med resten, svarede han: »Lad'et kun blyw', lille muer! for de' ska' nok go me' hvar krum'«. - Da, efter 1864, grænsen blev trukket ved Kongeåen, mistede brændevinen sydfra sit tidligere gode omdømme, den kaldtes kartoffelsprut, og en mand erklærede, at den ikke var stærkere end vand i den nørre side af Kongeåen.

En gammel mand, født 1818, har om fattigdommen i hans barndoms- og ungdomstid fortalt følgende: Der var dengang meget få penge iblandt folk, og det kneb tit med at få udgifterne dækkede og skatterne betalt, selv om de efter vore begreber var små. Han ejede en lille gård, der nu i forhold til sin størrelse er en af de bedste i Føvling sogn. Hvad den indbragte var yderst lidt. Nede ved markskellet boede en væverske. Da så at sige alt tøj, som folk brugte, var hjemmelavet, havde hun nok at bestille, og var det end kun en ringe betaling, hver alen væv indbragte, blev det dog til penge, og kneb det for gårdmanden, lånte han hos væversken. Så fik hun til gengæld et stykke jord at dyrke med rug og kartofler.

Engang trak nævnte mand til Vorbasse marked med en god ung ko for at få penge til skatten. Det lykkedes ham at få den solgt for 4 - fire rigsdaler. Da han gik hjemad, klang pengene i hans lomme. Han var så glad, som ejede han hele sognet. Nu kunne han få sin skat betalt. Men det var ikke hvert år, at der kunne sælges en ko. Så kunne der fås henstand, til rugen og boghveden var i hus og kunne tærskes og sælges.

Lundstikovgnen kom ud, og i faddingen lagdes et knippe halm til sæde. Så kørtes den lange vej til Ribe med en hest og en stud til forspand. Det gik fod for fod derud - man kendte ikke til at skynde sig dengang. Ind over Kalvslund hede var der snese, ja vel hundreder af spor ved siden af hinanden. Man blev ved at køre i det gamle spor, til hjulene skar ned til navene. Så dannedes et nyt spor ved siden af det gamle. Her havde folk faret gennem århundreder - vel sjælden adelsmanden med sin »forgyldne karm«, men især bonden til bys med varer. Sejt gik det, skønt læsset kun var lidet. Tit skreg hjulene ynkeligt, thi der var ikke altid tjære i kanden, der dinglede under vognen, og det var vel

sjældent at få fat i en af de sorte skovsnegle, der »var så grim te' o smør wun mæ«. Men peb hjulene, blev den ensformige klage til ord i kuskens øre: »Vi ska' te Riff'« langsomt klagende. Gik det tilbage, var der mere fart på vognen, der nu var tom, så klang det: »Vi ska' hjem, Vi ska' hjem« - Eller efter en anden version derud ad: »Vi kommer aalder derte'«, og tilbage: »Vi ka' i morgen igen«. - Det må have været vanskeligt her at følge vej i de mørke aftener, især når kusken flittigt havde gæstet de mange beværtninger inde i byen. Hvor mange fortællinger om væltninger og uheld, om slagsmål og overfald kunne disse gamle spor ikke fortælle?.

Nu løber landevejen derigennem - lige, bred og magelig - med sin makadamiserede kørebane, med sine rabatter og dynger af bødegrys, med sine granrækker og telegrafpæle med de syngende tråde. Nutidens køretøjer - lette, elegante og magelige mod fortidens - sammen med cykler og biler rutscher af sted.

Det er en stor forandring. - Når de endelig var kommen til Ribe, gik det rundt til kornhandlerne for at høre til priserne, thi det gjaldt om at opnå højeste betaling. Sønnen, en 12 års dreng, der var med, sad så på vognen imens. Engang var skoledrengene fra latin- og borgerskolen flokkedes om ham - den bondeknold dér på vognen i rød hue og ellers ufarvet tøj så de på, som var han et udenlandsk dyr. Han krøb sammen i halmen forknyt ved den megen opmærksomhed. De fremmede peblinge og poge begyndte at blive nærgående, som drenge kan. De tog huen af ham, beså undersøgende dens indre, spyttede i den og gav ham den på igen, plukkede og trak i ham. Så pludselig træder en dreng ud af flokken, og spørger: »Hvad står der?« »Malachias«, svarer drengen hurtigt. Stor forundring i flokken. Nej se, han kunne læse - der var dog lidt menneskeligt ved ham. Lidt efter skiltes skaren, og drengen følte befrielse, da de var borte.

Det kunne hænde med boghveden, at kvalitetsvægten var for ringe, og at sækkene blev båret op på kornloftet, indholdet hældt ud, for at drengen kunne »kerne« den med fødderne, til vægten var nået. Derved kunne han tjene en firskilling, hvilket var en stor herlighed.

Hvor forandrede er ikke tiderne bleven siden da.

Fattige tider

Kort tid efter at jeg i 1895 var kaldet til degn i mit fødesogn Føvling, flyttede et par folk fra Esbjerg-kanten herud til sognet. Det var midt om sommeren. Korn og græs stod i frodig fylde. De undrede sig over og blev behageligt overrasket ved den frugtbarhed, de blev vidne til, thi de havde altid hørt sognet omtalt og nævnt som »Fattige Føvling«. Jeg hørte ved den lejlighed denne betegnelse for første gang, men opdagede senere, at det ikke var stedets eneste mindre lovende navn. At sognet kaldtes »Æ stuer sogn«, var vel i sin orden, da det havde et flademål af en kvadratmil, men i hele det sydlige Jylland og i Sønderjylland helt ned til Danmarks grænse (den nuværende grænse efter 1920) kendtes desuden navnene »Æ tiggeres« eller »Æ betleres sogn« og »Æ keltringsogn«. Føvling var i folks omdømme fra gammel tid et Sibirien. Flyttede et par folk til Føvling, så troede man at vide, at de i økonomisk henseende havde det meget ringe, thi Føvling, antog man, var det sidste sted, nogen ville søge til.

Hvorledes sognet har fået de omtalte navne, der måske stammer fra midten af 1700-tallet, muligvis før, er vanskelig nok at forstå, da det vist ikke har haft større fattigdom end almindeligt i Vestjylland. Det var således forholdsvis ret vel befolket. Tiggere var der nok af alle vegne, da tiden kun kendte lidet til fattigforsørgelse. Men det syntes, som om alle omegnens tiggere udgav sig for at være fra Føvling. - Det var i sidste halvdel af forrige århundrede skik, at unge dygtige arbejdere herfra i høslætten drog ud til marsken, tit langt ned i Sønderjylland, som slåkarle, og dér traf de ikke sjældent tiggere, der var dem ganske ubekendte, men som udgav sig for at være fra Føvling.

Af Føvling-tiggerne kan nævnes »Pjalt-Kjesten Mari«, der først var gift med »Pjalt-Johan«, siden med »Stuer Pe' Mownsen«. De boede i Lervad, Føvling sogn. Kjesten-Mari var født i Ribe og havde i sin udtale den for denne by karakteristiske riven på R'et. Hun var et kraftigt, lavstammet kvindemenneske med vejrbitd, solbrændt ansigt. Hendes dragt var mørkebrun som den hede, hvorfra hun kom. De mange poser, hun var udstyret med, når

hun tiggede, gjorde hende næsten uformelig. Foruden håndposen havde hun ryg- og brystposer, lænde- og hofteposer. Der skulle jo være gemmer til alle de forskelligartede gaver, der kunne ventes. Efter årstiderne var det snart levnedsmidler som brød, flæsk, kød, gryn, æg osv., snart en tot uld eller et stykke gammelt tøj. Pengene var i de tider få og gaves kun sjældent.

Nogle af varerne, der kunne tåle transporten og ikke tog skade af at gemmes, bragtes med hjem. Andre afsattes til en billig pris på dertil egnede steder. Enkelte småting til salg havde hun med hjemmefra, f.eks. nåle, sytråd, vindepinde, syskruer, tændstikkeholdere o. lign. Men handelen var vist nærmest skalkeskjul for tiggeriet. Ture foretoges ind mod de store højtider, i slagtetiden, til steder, hvor et af datidens store gilder, der fejredes i flere dage, holdtes, og ellers når forrådene var på bunden. - Når Kjesten-Mari kom hjem fra et togt, kunne hun brede over en snes specialere på bordet foruden den slæbning varer, poserne indeholdt. Et par naboer, der engang kom ind til hende, foreviste hun sin sammentiggede flæskebeholdning, der bestod af små skiver, tit ikke større end de der lægges på panden.

Stykkerne var trukket på snore, og disse var fastgjort under det buede låg af en almindelig klædekiste, som datiden brugte. Samlingen og dens besynderlige opbevaring bragte mændene til at skoggerle.

Kjesten Mari forstod sin næringsvej så vel som nogen. Hendes tale var sød og indsmigrende. Hun kom jo fra »Fattig Føvling, Gud bejer'et«. Ved gavernes modtagelse strømmede taksigelserne i rigt mål over hendes læber: »Manne, manne tusind tak. Gud velsign' dig for'et«. »Vo'herr hå gien dig en rund hånd«. Hun kendte og vurderede med et sikkert blik sine medmennesker, smigrede tilstedeværende - og bagtalte til modsætning de fraværende. »Ok, her lever I jo hver dag som til bryllup. Det er ikke sådan hos N. N. Knap kan de unde sig selv føden. Og tjenestefolkene, de stakler, sikke mellemmader de får, li'så tykk' som to fingre, skrabt med madfedt. Og sikket brød - frafaldet, surt og muggent«. - Hun kendte hvert hjem og hvert menneske vidt og bredt. Så bragte hun hilsen mellem langt fra hinanden boende slægt og venner - dengang var brevskrivning en sjælden kunst

blandt almuesfolk. Så bragte hun nyt og sladder. Og hver tjeneste gav sin belønning. Men var hendes tale i almindelighed slesk, kunne den også gå til den modsatte yderlighed, ligesom hendes tunge ikke skyede noget af sprogets væmmelige udtryk. Hendes svar, da hun engang blev afkrævet sit pas, kunne bringe en hær-det gendarm til at rødme. Fræk og pågående var hun. Engang kom hun ind til herredsfogeden i Holsted for at tigge, naturligvis velvidende, hvor hun var. Herredsfogeden kom selv til stede: »Ved De ikke, at De ikke må tigge?« »A vild' ett tigg' hr. herredsfoged, A vild' baar' vis' Dem saanen en pæne forklæd' a nowe dejle tavlere tøj, A haar. Det haar A faan rå'e te, siden A lod æ brrænvín vær!«

Kjesten Mari's første mand hed som nævnt Johan. Han var skærsliber og handlede desuden med pjalter, hvilken handel gav parret tilnavnet. Engang da de havde sviret, opstod der slagsmål mellem ægteparret. Johan har formodentlig ikke kunnet stå sig i munden, så han greb til tørvespanden og huggede hende i hovedet, så hun blødende og besvimet sank om. I den tro, at hun var død, gik han da hen og endte sine dage i skærslibersnoren, mens Kjesten Mari stod op igen. Herredsfuldmægtig, løjtnant Münster, Holsted, kom til stede for at holde forhør. På hans spørgsmål, om de havde sviret, svarede hun: »Aa, ett så fåle, hr. løjtnant!« Da Johans kiste kørte til kirkegården, fulgte en flok kanutter oppe fra Nørbølling krat. De havde drukket Johans gravøl, og højt gik snakken mellem dem, mens de fulgte den langsomt skumplende vogn op til kirkegården, og stærkt blev Johan rost. Så dygtig han var til sin håndtering, sådan et herligt menneske. Ingen kunne fiske som han, der kunne se på åbred-den, hvor ålene sad. Det var en ynke, at han skulle ende sådan.

Siden blev Pjalt-Kjesten Mari gift med en enkemand Peder Mogensen, alm. kaldet »stuer Pe' Mownsen«. Han var født på Sønderskov mark og var en tid gårdmand i Aagesbøl. En høj og kraftig mand var han og omtales som en ualmindelig dygtig mergelkaster. Han skulle nok holde sit lad ryddeligt, når han stod i lergraven. Han var bekendt som smugler og en voldsom slagsbroder på markeder og legestuer. Når han gik og tiggede, havde han gerne et stort bundt revlingekoste på ryggen og foran på

brystet et bundt karskrubber - ligeledes af revlingris, hvoraf der var nok på de store heder, og som især groede stærkt på den opbrudte lyngjord de to år, denne lå og skørnede, inden den blev tjenlig til sæd.

Da Pjalt-Kjesten Mari var død og blev begravet af fattigvæsenet var Pe' Mownsen den eneste, der fulgte, og han var beruset og førte skiden tale. Da kisten vendtes forkert, inden den løftedes af vognen, bankede P. M. på den sigende: »Herom i verden endnu engang, Kjesten Mari!« Og han skyndte sig hjem straks efter begravelsen for at se, om kedelen havde holdt sig varm. Siden flyttede han til Nør-Holsted. Her kom der en mørk vinteraften efter Holsted marked en flok unge karle op til huset, hvor han boede, for at lave lidt løjer med ham. Sagens var de berusede, og ruderne slog de ind. Han truede dem med et ladt gevær, og da et ungt menneske greb fat i bøssepipen fik han skudtet under armen, så han kort efter udåndede. Men drabet blev betragtet som nødværge.

Pe' Mownsen døde over 92 år gammel på Holsted fattiggård. Den kaffepunch, kommunen daglig havde tilstået ham, kunne han til sidst ikke mere drikke. Så fik han lidt sirup til at væde den tørre tunge med.

Medens omtalte tiggerpar var fra Føvling sogn, var de fleste af de såkaldte »Føvling-tiggere« fra Nørbølling krat, der var beliggende nordvest for Nørbølling by, grænsende mod vest til Føvling, mod nord til Brørup sogn. Her langs den såkaldte »tingvej« lå en samling af små hytter og hyskener, få alens elendighed, med lervægge og lyngtag, med en smule kålgård og en enkelt ager kanske, men sjældent med så megen agerbrug, at de fortjente navn af husmandsteder. Mange navne har jeg hørt nævne på folk, der boede her, f.eks. »Æ ged« og »Æ buk«, samt »Æ ged-dreng«, »Måler Abelone« og broderen »Måler Hans«, »Æ Syvssejs«, »Rød'-Peter« og »Morten Skovfoged«, »Tømmerby-An'-Mari«, samt de fire mænd med fornavn Peder, nemlig »Pe' List«, »Pe' Græsted«, »Pe' Alsinger« og »Pe' Staarup« og Diderik Glarmester m.fl.

Nogle af de her nævnte folk levede vel nok af deres arbejde og en smule landbrug, således f.eks. »Pe' Græsted« og »Pe' Staa-

rup«, der desuden drev jagt og fiskeri og var meget dygtige dertil. På de store heder var der meget vildt, og bække og åer havde en fiskerigdom, som langt overgik, hvad man nu kender, da høllene er opfyldte, stemmeværkerne over åerne hindrer vandringen fra havet, og vandingsskanalerne ødelægger yngelen. Fiskestederne var Kannebæk gennem Nørbølling, Kongeåen og »Æ nær Å«, Holsted å. Pe' Græsted skildres som en særlig dygtig fisker. Ved nattetid gik han langs åbredden med en lygte på hovedet og havde altid rig fangst. Pe' Staarup gav ham ikke meget efter. At komme overens om jagten var nok ikke altid så nemt, skønt - eller måske - fordi de levede i naboskab. Da den ene engang var syg og sengeliggende, gik den anden over og afgjorde en gammel regning ved at betale med tørre klø. Ved lejlighed ordnedes så sagerne fra den anden side på lignende vis. En mand har fortalt, at han som dreng fik en firskilling af Pe' Staarup for hvert pindsvin, han kunne fange til ham, da dyret gav en lækker steg. Da Pe' Græsted hørte om tilbudet, var han straks konkurrent: »A har osse firskillinger, bitte karl, kom du kun te' mæ, om du finder jen«.

En meget kendt tiggerske fra Nørbølling hede hed Ellen Kirstine Lovdes', men gik under navnet »Æ ged«, naturligvis kaldte man så en mand, hun levede sammen med, »Æ buk«, og hendes søn, der var puklet, kaldtes »Æ geddrenge«. Der fortælles, at hun var blevet viet på tatermanér, nemlig ved at springe over et halmstrå (eller en kæp). Hun havde vist været smuk som ung og så' endnu som gammel kvinde helt godt ud og var pæn i tøjet. Hun viste tit folk, hun kom ind til, hvor fint hendes lintøj, selv det intimeste, var. Hun solgte, mens hun tiggede, buketter af fløjlsgræs, hjertegræs eller lignende, papirblomster og en indretning flettet af halm, der, hængt op til loftsbjælken, idelig drejede sig rundt og derfor kaldtes en uro. I øvrigt gav hun sig et ynkværdigt udseende for at påkalde folks medfølelse. Således haltedede hun stærkt, idet hun langsom skred frem ved sin kæp. Men mange troede, at hendes dårlighed var påtaget, og det fortælles, at hun kunne løbe helt stærkt, når hun troede sig ubemærket. En dag sagde da også en mand til hende: »Hvordan kan det være, at du i går haltedede på det højre ben, Stine, men i dag på det venstre?«.

Hertil skal hun have svaret: »Ka do da ett' forsto de', lille Pej, te ingen mennesker ka' hold' ud o link o samm' bien åltier«. »Æ geddreng« blev trods sin vanførhed gift, men døde som ung. Da liget blev sunget ud, sad moderen hændervidende ved kistens fodende, af og til bankende med knoerne på låget, hvad det nu skulle betyde.

En anden tiggerske fra Nørbølling krat var »Tømmerby-An'Mari«. Hun var et stort, kraftigt kvindemenneske, som havde et par velskaftede hænder, der både ville og kunne bestille noget. Dygtig var hun til at binde revlingkoste, og aldrig var strikkestrømpen af hendes hænder, når hun var på farten. Da landevejen langs grænsen (Kongeåen) blev anlagt, fandt en af de vidtløftige farende svende, der gerne flokkes om et sådant arbejde, op til An'Mari og gjorde så godt et indtryk, at hendes hjerte kom i brand. Snart indfandt hun sig hos en gårdmand i nabolaget og bad ham følge med til præsten, da hun ville giftes. Manden frarådede dette og foreholdt hende, at det måtte hun hellere lade være, da hun snart ville komme til at fortryde det. Men alle hans forestillinger frugtede ikke. Der var intet at stille op. »Ku A eet' osse få lyst te' en kålminnisk'?« mente An'Mari. - Gift blev hun, men et års tid efter kom hun igen til nævnte mand. Nu ville hun skilles, samlivet var ikke til at holde ud. Men kalorius ville ikke rykke ud, inden han fik sin del af det fattige bo, 30 kroner. Da An'Mari fik denne sum rejst ved et lån, som hun prompte tilbagebetalte, rejste han.

En af de tiggere, der i min barndom færdedes i disse egne, stammede fra Bjøvlund hede i Holsted sogn og bar det særkendelige navn »Bjøvlund Troid«. Han var i 70-erne en gammel mand med kridhvidt hår og skæg. Kun omkring læberne havde skægget en mørkere farve - vist nok stammende fra den pibekrasning, han som en stor nydelse puttede i munden. Han bar en overfrakke eller kofte, der nåede omtrent til jorden og var lappet i den grad, at den såvel foroven som forneden, fortil som bagtil, dannede en mosaik af små klude af forskellig farve. Der var i hundredevis af uensartede tøjstykker. Nattelogi fik han gerne i en tom bås i kostalden, idet han fik noget halm og nogle gamle sække at dække sig med. Andetsteds kunne han ikke huses på

grund af den besætning af »grå husarer«, han havde med. Sad han et øjeblik inde i en varm stue, begyndte hærskarerne deres marchøvelser langs sømmene. Han solgte skovmærkekranse og lignende. Var børnene et sted, hvor han kom ind, ene hjemme, skal han ikke have været så rar, men de små var vel også skræmt alene af hans navn. Han fortalte, at han havde været med det danske hærkontingent i Frankrig, hvad dog vist ikke kan have passet - lige så lidt som en fortælling om, at han ved en lejlighed havde reddet den franske konges liv. Hans rigtige navn har jeg aldrig kunnet opdrive. (Lokalhistorisk arkiv i Holsted kender i dag både navn og fødselsår for den gamle mand. red.).

Nogle af folkene fra Nørbølling krat drev - foruden tiggeriet - også en anden næringsvej, der var værre. De lånte - stjal er sådan et slemt ord - omkring hos egnens beboere. De bjærgede tørv fra andres moseskifter eller tørvehuse, nappede halm og korn fra loer, lader og lofter. En mand fortæller f.eks.: Mine forældre, der boede i Eskelund, blev en nat vækket ved, at der lød listende trin på loftet, og snart hørtes det, at der blev øst korn fra dyngen i en sæk. Så råbte far på daglejerne samtidig med, at han bankede med en stok i loftet. Nu fik fyren travlt og skyndte sig at springe ned i loen. Rugsækken fik han ikke med, men han snuppede i en fart en pose med malt, der næste dag skulle have været til møllen. Fra en gård i Tirslund forsvandt en nat et helt læs boghvede. Det var om efteråret. Boghveden var tærsket fra ageren, rensat og stod læsset på vognen inde i loen. Næste morgen skulle den været kørt til købstaden. Men da folkene kom op, var vognen tom. Man sporede et køretøj ned til landevejen mellem Kolding og Varde, hvor det var kørt hen, opdagedes aldrig.

Om efteråret med de mørke nætter, når slagtetiden nærmede sig, var det ikke tilrådeligt at lade fårene eller de fede beder stå i tøjr ude på marken. De skulle helst i hus eller i det mindste hjem til huset. Alligevel forsvandt af og til ét. Bagefter kunne skindet måske findes et eller andet sted i nærheden. Om »Æ syv-sejs« fortællendes, at han først havde stjålet syv og siden seks får. - Engang forsvandt et kreatur fra Holsted marked. Ingen vidste, hvor det var blevet af, indtil der var et barn oppe i krattet, der sagde: »A véd godt, hvor det er henne, for min Fader og Moder

har slagtet det og gravet kødet ned i krattet«. Her var der nemlig mellem de tætte egepurrer mange udmærkede skjulesteder, der også skal være blevet flittigt benyttet. Engang skjulte »Æ syv-sejs« et stort stykke stjålet smør i en hule deroppe, men smørret blev senere fundet, hvorefter folkevittigheden benævnte enhver mistænkelig fordybning i jordsmonnet »Æ syv-sejs's smørhul«. Bistaderne i haverne, det var jo i kubernes tid, var også eftertragtede om efteråret, når de var fulde af honningens brune tillokkende nektar. »Vore bier - »gik ud«, - har en mand fortalt, »thi skælmerne tog altid de tungeste og bedste kuber.«

På datidens markeder førtes et vildt og broget liv. Sammenkomsten gjaldt ikke alene det lovlige og nødvendige køb og salg af kreaturer og kramvarer af mange forskellige slags. Det var også folkets store fester med masser af gøgl, drik og slagsmål, dans og forlystelser. For langfingrene var her en vid arbejdsmark: Et gammelt vers siger også, at der til marked kommer fire slags folk:

Nowe for o kyv',
og nowe for o sæl',
nowe for o huer,
og nowe for o stæl'.

I stimlen var der god sag for den slags forretning, især når der opereredes i fællesskab. Mens nogle købslog og forevistes varer, kunne de andre nemt rive noget til sig. Og selv om de omkringstående markedsgæster så det, holdt de ikke af at melde det og gøre sig til uvenner med gavtyvene. Men selv de dygtigste kan jo være uheldige. Det var nok et markedstyveri i Foldingbro, der gav anledning til øvrighedens uvelkomne indblanding. De fleste tyverier gjaldt vel i almindelighed kun småting, og folk gjorde slet ikke anmeldelse derom. Det var nærmest en tribut til røverstaterne. Gamle herredsfoged Münster i Holsted brød sig nok heller ikke om at indblandes i slige affærer. Han skal have udtalt: »Man må ikke straffe tyvene, for så bliver de værre«. Og kom én og anmeldte et tyveri f.eks. af et får, kunne han spørge: »Hvor meget var det vel værd?«. »Fire rigsdaler«. - »Værs'go' - her er pengene, så gør vi ikke videre ved den sag«. - Engang blev selve herredsfogedens pibe stjålet, men da han fik den igen, og tyven

kom til stede, skal han have sagt: »Lad fyren løbe, nu har jeg jo fået min pibe«.

Men enkelte blev straffet. Den tidligere nævnte »Tømmerby-An'Mari« fik engang 8 år i Horsens tugthus. Det var op under jul, at et spisekammer i en gård i nærheden blev tømt for slagt og bagværk og desuden en stor »skæggemand« - lerflaske - fuld af brændevin. Folkene i gården var i byen, men kom lige tids nok til at se den sidste af banden springe ud af vinduet. Ejeren forfulgte gerningsmændene, men disse overfaldt ham og mørbankede ham. Da der blev gjort undersøgelse, fandtes en del af tyvekosterne i An'Mari's have. Så var hun leveret. En mand, i hvis have der også fandtes forskellige stjålne ting, ville ikke tilstå. Han kendte ikke til, hvorledes sagerne var kommet dér. Fra samme mand har man den udtalelse: »Fattige og arme, skam skulle være det, så længe der er nogen, der har noget at tage af«. Og en anden udtalelse: »Man skal ikke bekende, så bliver man ikke straffet«.

»Æ syv-sejs« skal have siddet i fængsel i Glückstadt, og der var adskillige andre, der havde haft et kortere eller længere ophold i et eller andet »hus«. I øvrigt fortælles om »Æ syv-sejs«, at han var en jærnegal karl. Engang blev han da så svært forbitret, men da var han også blevet grovelig fornærmet, idet én havde spurgt ham, om syv og seks ikke var tretten.

Der var ingen, der i min barndomstid (i 1860-erne og 70-erne) holdt af at gå ved aftenstide ad »Tingvejen« gennem Nørbølling krat. Og rundt om i gårde og huse i omegnen så man med uhyggefølelse på tiggerne deroppe fra. Bad de om noget, gav man dem det helst for ikke at få dem til uvenner, og forsvandt et eller andet, tav man. Ellers kunne man få det betalt på anden måde, man ikke skøttede (syntes) om. De kunde gøre ondt ved kreaturerne, og der var trusselen om den røde hane (ild). Sjældnen viste da nogen dem tomhændet bort, hvad dog gamle Jens Staarup i Tobøl gjorde, da han sagde: »Stik af, »Syv-sejs«, om i Jane (Jernved) sogn. Vi er strenge. Vi skal være strenge. Der er de ikke så strenge«. Om et andet tyveri har en mand meddelt: En dag kom et fruentimmer fra nabosognet forbi min ejendom. En nat kort derefter blev vi vækket ved en slæbende lyd, men tænkte

ikke videre over, hvad det vel kunne være. Den næste morgen så vi, at spisekammeret var blevet tømt for madvarer, og desuden var der forsvundet gangklæder m.m. En tid efter så vi, at et pigebarn, der var inde et ærinde, bar et skørt, der havde tilhørt min kone. Vi fik hende til at aflevere det. Men dagen efter kom hendes fader over. Han var vred, fordi vi havde »afklædt hans barn«. Skørtet var efter hans udtalelse fundet nede ved Kannebæk med en skæppe boghvedegryn i. Sagen blev, som så mange lignende sager ikke forfulgt videre.

Brændevinen var disse folks forbandelse, der øgede råheden, voldshandlingerne, usædeligheden, fattigdommen og elendigheden. Kom de hjem fra togt, en tiggerfart, der havde taget uger, og poser og sække var fulde, og pengene ringlede i pungene, da gjorde de sig til gode for, hvad de havde døjet på de lange, trættende veje. Da levedes der højt og blev drukket dybt. Sikken en æggepandekage, »Pjalt-Kjesten Mari« kunne bage - dér skor-tede det hverken på flæsk eller æg. - Uenighed og slagsmål hørte til dagens orden. »Jeg arbejdede en dag på en mark, der gik op til et af husene«, fortæller en mand - »som de da drak, skældtes og slog i bordet for hinanden. Så kom de ud og ville have mig til at skifte ret imellem dem, og da jeg ikke ville, blev de meget forbitrede«.

- »Da jeg gik til præsten«, har en anden berettet, »gik vor vej forbi et hus, hvori der boede et ægtepar af krattets folk. Tit lå de ved højlys dag i sengen eller på stuens gulv og sov rusen ud. Så en dag, da det var tilfældet, kunne vi knægte ikke dy os. Vi fik fat i et stykke reb, fik døren lirket op og bandt snoren fast i mandens ene ben. Derefter begyndte vi at trække, og manden begyndte at brumme: »Do ska' la mæ leg, Stine« - og lidt efter: »Ka do ett' la vær' o spark, Stine«. Og til sidst: »Ka do da ett' pas dej sel o la' mæ leg, din gammel hejre«. Nu begyndte bevistheden at vende tilbage, og så måtte vi rende«. - Engang opstod der slagsmål ved et sviregilde, og sagen kom for retten i Holsted. Men deltagerne kunne ikke afgive forklaring, så fulde havde de været. Til sidst kom »Bjøvlund-Trold« frem og blev spurgt, om han havde set de tiltalte slå N.N. »Ja, hu ha! Om de havde slået ham - ja lille børn - de havde torsken ham, så »æ gluend ild fløj ud

å æ end' o ham«. - Engang kom Pe Mownsen fra Holsted med en slæbning brændevin, alt for meget i hovedet og tilmed en stor dunk på ryggen. Til sidst styrtede han, og »skæggemanden« trillede fra ham. Nu ville uheldet, at proppen gik af, og den kære sprut klukkende løb ud. I Pe' Mownsens øre lød det som en klynkende kalden: »Kom - kom - kom og hjælp - hjælp - hjælp«. Sukkende sagde han da: »Ja, A vild' jo så grov gjen. Men A ka' ett', A ka' desvær'ett!«

Naturligvis stod det også ilde til med sædeligheden blandt krattets beboere. Engang havde således en hæslig sygdom bredt sig mellem dem. Stort var også de uægte børns antal deroppe. En kone, der tiggede, kom ind i en gård i nabosognet og blev her spurgt om, hvorledes hendes ugifte søster havde det. »Åh, én kan snart ikke være hende bekendt mere, den slemme kvind', tænk, nu har hun fået det niende barn«, svarede hun. Selv havde hun nok også haft børn, men var da komme til ro i ægteskabets havn. - I nærheden af Folding kirke boede en mand, der flere gange måtte op til kirkebylæreren for at melde, at hans husholderske havde født et barn. Når han da blev spurgt, om hun havde udlagt nogen som barnefader, svarede han: »A hår tumlet grow mæ hind, men A ku' ett' fo hind' te bekindelse«. Han var nok selv den skyldige.

Disse træk kunne suppleres med flere om folkene fra Nørbølling krat. Står man på Tirslund store bjerg med blikket vendt mod sydøst ned mod Folding, ser man, at krattet er borte, og de usle rønner forsvundne. De sidste blev afbrændt af øvrigheden, da en ondartet halssyge engang havde raset i dem. Heden er opdyrket, og nye velbyggede hjem, husmands- og boelsteder og små gårde ligger spredt mellem veldrevne marker, hvor en flink og dygtig befolkning har hjemme. De fleste af krattets beboere endte omkring på kommunernes fattiggårde og blev forsørgede dér deres sidste dage. Og børnene? Blev fædrenes synder hjem-søgt på nogle af dem, så lever vel andre som agtede og hæderlige mennesker, hvis liv og færden arbejdet har adlet.

Den gamle brugsbog

Da degnen i Føvling, Jens Andersen, skrev de 2 foranstående beretninger om de fattige tider, var det ikke så meget pengene, der var målestok for fattigdom.

Kun et par steder i beretningerne nævnes pengebeløb, og derfor kunne det måske være af interesse at tage et par beretninger, hvor økonomien (pengene) spiller en rolle. Min bedstefar Niels Andersen, der var en broder til degnen, overtog fødegården »Lille Lervadgård« den 11. juni 1897, og han har efterladt sig en gammel »brugs«bog fra vareuddelingen i Føvling. Netop det at bogen starter den 11. juni 1897, gør den til noget enestående, fordi vi ligesom kan fornemme, hvordan unge Niels har det, hans drøm er gået i opfyldelse. Drømmen om eget hjem. Og det første han gør er naturligvis at indfinde sig i vareuddelingen for at tegne sig som medlem. Nu skal han jo have egen husholdning, »de gamle« bliver ganske vist boende, men de er jo på aftægt.

Bogen starter:

11. 6.	1 pund svedsker	0.25
	1 bog	0.10
	contingent	0.50
	i alt	0.85

Niels betaler kontant og tager hjem.

Nu har han det forhold i orden.

Allerede dagen efter er Niels der igen, nu skal der købes ind, og der skal »handles«.

Juni den 12.

2 pund puddersukker	0.14	0.28
1 pund cicorie		0.13
1 pund melis		0.22
1 pak the		0.16
4 pund margarine	i alt	1.14
4 pund flormel	0.09	0.36
2 pund sirup	0.09	0.18
2 pund rismel	0.13	0.26
natron		0.05
i alt		2.78

Men når man er nybagt gårdejer, så betaler man ikke 2.78 kr. kontant - man sparer på pengene, og Niels har været i hønsehuset - og han har æg med til salg.

Der er 2½ pund æg, og de betales med 28 øre pr. pund. Det er 70 øre, som trækkes fra. Niels betaler 2.08 kr. og tager hjem med varerne.

Bogen er af den type, hvor der er et ark lyserødt trækpapir mellem bladene. Dette »klatpapir« er ofte brugt til udregning - og den 24. august 1897 er Niels rigtig på spil. Nu skal der virkelig »handles«.

Han køber:

1 lampeglas		0.14
8 pund flormel	9½ øre	0.76
4 pund margarine	35 øre	1.40
10 øre kanel		0.10
1 pund cicorie		0.18
2 pd. pudders.	14½ øre	0.29
5 øre spansk æble		0.05
5 øre dill (dild)		0.05
1 flask ædike		0.08
i alt		<hr/> 3.05

Noget kunne tyde på, at der skal syltes.

Læg i øvrigt mærke til de meget store prisstigninger efter datidens forhold. Fra 11. juni til 24. august er margarinen steget 7½ øre pundet, cicorien hele 5 øre pundet og puddersukkeret ½ øre pundet, det er dog skrækkelig med disse prisstigninger. Flormel kostede i øvrigt 9½ øre pr. pund dengang - man regnede også med halve øre ved udsalgspris.

Da Niels skal betale, kommer han frem med varer fra gården. Der er 2 4/10 (to fire tiendedele) pund æg af 34 øre pr. pund (Man får altså også mere for det, man sælger). Det er 81 øre. Og han har et kalveskind med til 70 øre. Og så har han en oksehud med. Den skal vejes - og ses ordentlig efter - vægten viser 32 pund. Prisen er 21 øre pr. pund.

Nu har uddeleren fået et stort problem, her står han over for en kunde, der både skal have varer og penge med hjem. Han skal altså regne »baglæns«.

Det er morsomt at se, hvordan hele klatpapiret er brugt til udregning. Først $32 \times 21 = 6$ kroner 72 øre, dertil lægges 70 øre for skind og 81 øre for æg. Det bliver 8,23 kr. De 3,05 som varerne kostede trækkes fra, men mens alt dette er foregået dels på papiret og dels i uddelerens hoved har Niels fundet på, at han også skal have en æske puspomade! (Hvad så det har været).

Hele uddelerens regnestykke må laves om, der streges over. Puspomaden er anført i bogen uden pris, men vi kan se, at Niels er gået hjem med varerne og 4,29 i kontanter og kan heraf slutte, at puspomaden kostede 89 øre for en æske. (Der menes, at det var fedtstof til seletøj).

Det var nu ikke altid, det gik sådan. Det sidste eksempel fra bogen skal være julehandelen.

Den 15. december 1897 købes:

½ pund chokolade	33 øre
1 flaske fernis	36 øre
1 pakke skrå	30 øre

Niels brugte skrå.

Der købes også andre ting den dag, og der betales som altid kontant.

Den endelige julehandel er foretaget nogle dage efter, men der er ikke ved købet anført nogen dato.

1 pund brændt kaffe	0,72
1 pund cicorie	0,18
1 pund sirup	0,18
1 pund svedsker	0,23
2 pund rosiner	0,46
4 pund puddersukker	0,54
3 pund lys sukker	0,48
2 pund skåren melis	0,40
citrondråber	0,10
hjortetaksalt	0,05
kardemomme	0,10
2 pund sago	0,27
2 pund rismel	0,28
1 pund kartoffelmel	0,10
4 pund risgryn	0,58

¼ pund mandler	0,18
6 pund margarine	2,22
50 pund flormel	4,63
1 lampeglas	<u>0,12</u>
i alt	11.82

Der er i alt 82 pund, og Niels må købe en kasse, så han kan have varerne på vognen.

1 kasse er påført til	<u>0,30</u>
i alt	12,12

Og hvad der ikke ligner Niels. Der skrives i regning. Af bogen kan vi se, at Niels allerede er hos uddeleren den 7. januar for at betale af på gælden. Han betaler 10 kr. - resten venter.

Den 17. januar 1898 er en stor dag, nu har Niels igen »rent bord« i vareuddelingen.

Jeg behøver sikkert ikke tilføje, at denne gamle bog er sikret opbevaring - den skal - som alt det andet, stadig have lov til at fortælle sin historie.

Da bønderne lånte penge til 4%

Der findes mange gamle dokumenter, der kunne illustrere, hvor små pengene var i gamle dage. Jeg har taget følgende beretning frem:

I Stenderup er der i 1897 en del snak om at oprette en lokal indkøbsforening af foderstoffer, og der er efterhånden mange, der viser interesse for ideen - men det kniber med at skaffe pengene. Den mest aktive er, så vidt jeg kan se, Johan Nielsen.

Også i Lervad er man med på ideen. På Lervadgård er det N. C. Andersen og på Lille Lervadgård er det Niels Andersen, sidstnævnte er dog så nybagt som gårdejer, at han ikke i starten er så aktiv.

I 1898 kommer der rigtig gang i foretagendet, da tager Johan Nielsen og N. C. Andersen kontakt med Aarhus Privatbank om mulighederne for at optage et lån. For at komme i gang skal man låne 1500,- kr. over 5 år - men det er en betænkkelig sag. Det vil kræve, at 50 er med på ideen. Så er det 30,- kr. til hver. Det er mange penge. 6,00 kr. om året til hver + renter 4 (fire) procent.

Johan Nielsen og N. C. Andersen går efter hjemkomsten straks i gang med at tegne medlemmer. Alle foreningens medlemmer skal egenhændigt underskrive lånet (obligationen) - derfor er det ret så besværligt. Imidlertid er interessen overvældende stor, og 88 skriver under.

Nu mener man, at økonomien er sikret - nu er der ingen fare for ikke at kunne klare det. Selv om man hefter in solidum, så er lånet for hver kun ca. 17,45 kr. over 5 år.

Jeg gengiver her ordlyden med alle navnene:

OBLIGATION

Vi underskrevne interessenter i Føvling (oprindelig har der stået Holsted, men det er rettet til Føvling med blæk) Lokalforening til indkøb af foderstoffer tilstår herved ifølge modtaget kontantlån at være skyldig til aktieselskabet Aarhus Privatbank i Aarhus (ja, det var dengang med 2 u'er) den sum

kr. 1500.-

er ét tusinde fem hundrede kroner. Den kapital forpligter vi os og arvinger, én for alle og alle for én, til skadesløst at tilbagebetale banken til den 1. februar eller 1. august, hvortil opsigelse med et kvart års forudgående varsel fra en af siderne måtte finde sted, samt til at forrente med den af Nationalbanken til enhver tid noterede højeste diskonto, dog ikke under (!!!) 4% p.a., hvilken rente erlægges halvårsvis på hvert års 1. februar og 1. august, første gang 1. februar 1899 for den da forløbne tid fra 15. oktober 1898 at regne.

Uden opsigelse er hele gælden forfalden til skadesløs udbetaling den 1. august 1903.

Alle betalinger skulle ske skadesløst (ja, der står skulle og ikke skal) på bankens kontor i Aarhus. Skulle vi nogen sinde udeblive med renter eller afdrag over rette forfaldstid eller i øvrigt misligholde vore forpligtelser efter nærværende obligation, da skal banken være berigtiget til straks at fordre hele lånet eller den da resterende del af samme skadesløst udbetalt.

Hvis nogen af os skulle afgå ved døden eller gå fallit, påtager banken sig intet ansvar over for os andre for rettidig anmeldelse af sin fordring i vedkommendes bo.

I søgsmålstilfælde skal den hurtige retsforfølgning efter forordning 25. januar 1828 være anvendelig og skadesløse omkostninger . . . ulæseligt, uanset forordning af 6. august 1824, hvis bestemmelser udtr . . . ulæselig.

-.Holsted (igen her rettet til Føvling).

Føvling, den 5te oktober 1898.

De 88 underskrifter er ordnet med

Navn	Matr. nr.	By
L. Kjær Jensen	5 d	Lykkeskjær
Hans Chr. Sørensen		Bobøl
Jørgen Madsen	1 a	Nielsbygaard
Jens Larsen	4,5	Lykkeskjærsgaard
Laust Knudsen		Føvling
Niels Laugesen		Stenderup
P. P. Læk Jessen	15	Stenderup
Ole Christensen		Stenderup
Jens B. Christensen		Stenderup
E. A. Eskesen	13 a	Stenderup
H. Madsens Enke		Stenderup
H. K. Hansen		Stenderup
Chr. Stokbæk		Stenderup
Peder Jensen		Tved
Thøger Pedersen		Bobøl
Hans Hansen	6 a	Bobøl
Johan Nielsen	3 c	Stenderup
Laurits Pedersen		Bobøl
Thomas N. Terp		Bækbølling
Kristian Nissen		Tirslund
Peter Lorenzen		Bobøl
Jørgen Kallezen		Nielsby
Niels Gjørtsvang		Bobøl
J. S. Nikolajsen		Tirslund
Søren Jørgensen		Bobøl
Chr. Wiuf		Stenderup
Niels Knudsen		Lundtofte
Anders Christensen		Føvling
Bened P. Holbæk		Nørbølling
Niels Jørgensen		Stenderup
N. C. Andersen	1 a	Lervadgaard
P. N. Skov	2 c	Staarup
Hans Severinsen	2	Staarup
Frits Dreyer	4 a	Staarup
Anton Dastrup		Lundtofte
Nis Mading Kristinsen		Stenderup
Jørgen J. Haas		Stenderup
Godsk Knudsen		Lundtofte
O. Olsen		Stenderup
J. Chr. Huusmann		Stenderup
H. P. Madsen	2 c	Lervad
Kresten Espensen		(ej anført)
Henrik Pedersen	5 g	Aatte

Anton Marius Jørgensen		Nørbølling
Johannes Jacobsen		Nørbølling
Jens M. Møller	30	Aatte
Niels Andersen	1 c	Lervad
Peder Jensen		Nørbølling
Nis Pedersen		Gørding
Mads H. Madsen	10 a	Aatte
Peder J. Madsen	4 a	Aatte
Ferdinand Madsen	1 a	Nielsby mølle
Thomas Kallesen		Sorrild
Nis P. Nissen (el. Nielsen)	15 b	Aatte
Niels Gammelgaard	7 a	Bobøl
Eskild Nielsen	9 a	Bobøl
Peter Hansen	21	Bobøl
Johan Laverents Enke		Bobøl
Hans Wiuff		Bobøl
A. Albrichtsens	3 a	Bobøl
Jørgen Jensen Schmidt		Bobøl
Rasmus Nielsen	33 a	Lundtofte
Hans Christian Hansen	33 f	Lundtofte
Kristen Jensen	9 i	Stenderup
Hans Chr. Nielsen		Stenderup
Hans S. Karkov	3 a	Starup
Fedder Andersen	2 a	Starup
Kristian Sørensen	11 k	Stenderup
Thomas Lind	9 h	Stenderup
Jørgen Sørensen		Stenderup
Jørgen R. Iversens Enke		Stenderup
Peder H. N. Madsen	21 i	Stenderup
Mathias Dreyer	21 a	Stenderup
H. Ebbesen		Stenderup
Kjersten Marie Andersen		Stenderup
Mads Sørensen		Tved
Jens N. Jensen	32 a	Lundtofte
Chr. Iversen	5 c	Lykkeskjær
Peter Hansen		Bækbølling
Laurids Fredslund	3 a	Tirslund
Peder Madsen	3 i	Tirslund
Jesper Jepsen	4	Tirslund
Kresten Skrydstrup		Tirslund
Peter Hesselberg	5 a	Lykkeskjær
Lauge H. Laugesen		Lervad
P. Rosenmai		Bækbølling
B. Hansen		Lundtofte

Til vitterlighed

sign. N. C. Andersen/Johan Nielsen

Underskrevne bestyrelse for Føvling lokalforening til indkøb af foderstoffer erklærer herved, at samtlige foreningens interessenter egenhændig haver underskrevet foranstående obligation, hvis indhold er dem bekendt.

Føvling, den 7de oktober 1898.

sign. *L. Kjær Jensen*

Jørgen H. Haas

Hans Hansen

Johan Nielsen

N. C. Andersen

Originalobligationen er udleveret i kvitteret stand.

Stempel

BETALT

2. juni 1903

Aktieselskabet
Aarhus Privatbank

sign. (ulæselig)

/Frank

Denne gamle originalobligation med de 88 underskrifter lå i 75 år på Lille Lervadgaard - hengemt på loftet - blandt de gamle papirer, der beskriver gården, da den i 1860 blev bygget.

For et par år siden blev den naturligvis afleveret til foderstof-foreningen (hvor den rettelig hører hjemme), og så vidt jeg ved, er den nu overgået til Holsted Lokalarkiv sammen med foreningens gamle protokoller.

Det interesserede mig, hvorfor den var havnet på gården, og jeg studerede bestyrelsesprotokollen fra 1898 til 1903. Den fortæller følgende:

Den stiftende generalforsamling blev holdt i Føvling skole den 9. juli 1898, og der blev valgt en bestyrelse. Det oprindelige initiativ var udgået fra Bækbølling andelsmejeri, og bestyrelsen for denne underskrev ligeledes.

Den 28. juli holdes det første bestyrelsesmøde, og man vedtager at sende formanden til Aarhus »løverdag« den 30. juli. Han rejser på 3die klasse med toget og får bevilget fri fortæring under rejsen.

Indkøb af foderstoffer påbegyndes allerede i september, selv om man endnu ikke er blevet tilsluttet Jydsk Andels Selskab for disse indkøb.

Det er interessant, hvordan den gamle protokol fortæller om regnskabet.

Fra 17. juli 1898 til 15. juni 1899			
Omsætning 13.165,44	Overskud	53,97	
Fra 15. juni 1899 til 15. juni 1900			
Omsætning 29.301,42	Overskud	60,69	
Fra 15. juni 1900 til 15. juni 1901			
Omsætning 35.750,01	Overskud	1155,29	

Nu kan der for første gang udbetales overskud til medlemmerne. Der tilbagebetales 1.150,82.

Niels Andersen, Lille Lervadgaard, vælges til formand i foreningen på mødet den 21. juli 1902.

I regnskabsåret 1903 er der for første gang opført en formue. Formuen udgør 7,56 kr., men der er samme år udbetalt 658,05 i overskud til medlemmerne. Det er altså ikke formålet at skaffe nogen egenkapital.

Formanden indkalder til bestyrelsesmøde den 20 juli, for man skal tale om, hvordan man kan »takle« generalforsamlingen. Han vil nemlig have 50 kr. om året for sit store arbejde.

Generalforsamlingen holdes 4 dage senere, fredag den 24. juli 1903 i Stenderup skole - og han får *ikke* de 50 kr., men man kan godt se, der er problemer, og generalforsamlingen beslutter, at formanden skal have 30 kr. og kassereren 20 kr. om året i vederlag.

Så bliver Niels Andersen vred - og han går af. Niels Andersen havde ord for at være »stædig« - man skrev om ham, da han var død i 1932: . . . hans bemærkninger var i reglen godmodige men undertiden spids nok . . .

Og her er så forklaringen: Obligationen er i kvitteret stand sendt til den afgåede formand, der ikke har næret ønske om at levere den videre? da han jo ikke fik »bevilget pengene for sit arbejde«. Han har lagt den væk - måske med en mumlen om, at den ku' de selv hente, hvis de ville have den. Og ingen andre har tænkt på det.

Vi kan smile af denne historie om de 50,- kr. i dag, men hvis vi læser blot lidt længere i den gamle protokol, så tror jeg faktisk, at det var så stort et arbejdspress, at han rigeligt havde fortjent pengene. Det er nemlig først 1. september 1903, at man ansætter en fast uddeler, som i øvrigt ifølge kontraktens punkt 4, 6, 7 og 8

. . . skal holde knuste kager, så de, der ønsker knuste kager, kan få knuste kager til 11 øre for bomuldsfrøkager og 10 øre for de sorte kager - alt pr. 100 pund kontant. Uddeleren får som vederlag 4½ øre pr. 100 pund udleveret. Foreningen stiller en knuser til rådighed, men uddeleren skal selv holde den i forsvarlig stand. Der er åbent mandag og torsdag fra november til februar til kl. 5 om eftermiddagen, men fra marts til oktober er der åbent de samme to dage - men til kl. 8 om aftenen.

Arbejdet var hårdt og pengene små.

En rystende beretning

Som afslutning på »Fattige Tider«, der er første hæfte i en serie med fællestitlen »En landsbydegn og hans rødder«, skal vi fortælle en rystende beretning om fattigdommen på den tid. Det er Anna Børsmose fra Hjerting nord for Esbjerg, der på den vestjyske dialekt fortæller historien til forfatteren Tobiassen Kragelund om, hvordan folk fra Føvling sogn i gamle dage måtte gå tiggergang til Hjerting for at få lidt fisk til livets ophold. Historien er fortalt videre i et brev i 1956 fra T. Kragelund til pastor Knud Høgsbro Østergaard, Holsted St., som har offentliggjort den i »Hymnologiske meddelelser«, Værkstedetsblad om salmer 1975 nr. 2 og 3, udgivet af Salmehistorisk Selskab. Pastor Østergaard har velvilligt stillet den til rådighed - og her er den:

I æ at'er osda'w nær æ fesk'ere kaam ind mæ ræt stuer væst'er-hawstaask. Da fæk vi besøg aa æ teg'ere fraa Føvling Sown.

Di baj aalti om æn fesk hæj'er taaw te vindt'erføv' - o de fæk di, - mæn så stoer den mjest ufaaglemla aapløv'els ino faa mæ. - Saa spuer di, om di ett' maat fo naaw'e aa de heer stuer taask'-hue som lo'e i en stak ued ve æ mød'ing - de fæk di low te'. A tøs ino te a ka si'er, huden di sam'æld di bæst hue ij æ pues, o saa løwt di o æ pues - for o mærk humøj di ku bæ'er.

Pas'ænd fuld fæk di æ pues o æ røk - o saa te'en hjem ad te Føvling - gåt 4 mi'l.

A tøv tit, te a haaj et fat'e - mæn sam'el lig'net mæ æ teg'ere fraa Føvling - da haaj a ett' gaat.

Pastor Høgsbro Østergaard slutter med at sige, at det dog næppe har været folk fra Føvling by, men snarere fra den vestlige del af sognet, disse tiggere er kommet, og jeg vil gerne tilføje, at det, som beskrevet i Fattige Tider, måske netop har været folk, der blot har udgivet sig for at være fra Føvling.